

példa erre. A bibliai elbeszélés nem beszél édenkerti almáról, csak gyümölcsről. Az alma-motívum eredetét a biblia-tudósok már rég kinyomozták. Ez nem a zsidó hagyományban gyökerezik, hanem a már keresztényen Szent Jeromosnál válik a gyümölcs almává. Az egyházatya a *mālum* „hiba, fogyatkozás, gyarlóság” jelentésű szót *mālum* „vastaghúsú gyümölcs, alma, almafa” szóra cseréli, úgyszólván megenged magának ennyi pajkosságot. Ez Kr. u. 400 táján történt. Tehát nem Ádám ette meg az almát.

d) A bibliai szöveg folklorisztikus kiszínezését a keresztény kultúrkör is ismeri. Gondolhatunk itt a középkori gazdag Krisztus-legendákra, a magyar folklór egyik érdekességére, az ún. „parasztbibliára”.

5. Gulyás Péter Pál legutolsó kérdése arra vonatkozik, hogyan kerülnek bele a profán világ mitologikus történetei a szent

szövegekbe. Ennek két oka is van. Egyik az, hogy a bibliai hitigazságok, bizonyosságtételek kifejezésekor is kellett használni valamilyen nyelvezetet, képvilágot, hogy a kor embere megértse. A kifejezhetetlent is el kellett mondani valahogyan. A másik ok az, hogy éppen azért kerültek olykor bele a Bibliába a mondavilág, a mítoszok képvilága és történetei, mert azt akarták kifejezni, hogy ők már nem úgy értelmezik, mint azok, akik más kultúrkörben élnek, akiktől vették azokat. Erre éppen jó példa, hogy a Biblia szerint Ádám bűnét nem Mózes fogja megoldani, hanem egy megígért Messiás. Ezért Gulyás Péter Pál bibliai fölvetéseinek megválaszolásához a teológusok egy tisztázó párbeszéd tudnának felajánlani, és csak azután volna érdemes pezszt bontani.

Gaál Botond

Földreszállt mítoszok: Palaiphatos és Hérakleitos mítoszmagyarázatai

Szerk. Németh György. Lectum Kiadó, Szeged, 2008. 174 lap

Csodás történetek, hihetetlen mítoszok: kutyatestű leányok, lótestű férfiak, emberevő lovak, kővé vált asszonyok, mozgó szobrok, kígyótestű szörnyek... Létezhetek-e ők az istenek korában vagy csak a képzelet szülöttei? Vannak-e ésszerű magyarázatai a már-már elképzelhetetlennek tűnő meséknek? Hol húzódik az irracionális és a racionális világ határa? Hozzáértő és laikus érdeklődő egyaránt kielégítő választ találhat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékének tanszékvezetője, Németh György és tanítványai, Patarczka Dóra, Ruzsa Kata és Bajnok Dániel által elkészített *Földreszállt mítoszok* című kis formátumú, de annál tartalmasabb köny-

vében, melynek legfőbb vázát – mint ahogy azt igen találóan megválasztott címe is mutatja – jól ismert, mesés mítoszok ókori szerzőktől származó racionális magyarázatai adják.

Németh György és tanítványai két ókori mitográfus (mítoszmagyarázó) – Palaiphatos és Hérakleitos (nem azonos a filozófussal) – *Hihetetlen történetek* című, kivonatos formában fennmaradt műveinek lefordítására és kommentálására vállalkoztak, s tették ezt oly módon, hogy a mítoszértelmezések elolvasása után senkiben nem maradhat kétség sem görög nyelvismeretüket, sem pedig szakmai hozzáértésüket illetően! A könyv egyszerre nyújtja

az igényes szórakozás és az élvezetes ismeretszerzés lehetőségét az olvasónak.

A mítoszértelmezések Palaiphatosnál és Hérakleitosnál is két részre tagolódnak: először a közismert mítosz néhány mondatos összefoglalását olvashatjuk, majd jóval részletesebb magyarázat következik a leírt történetek valószerűtlenségéről és annak okairól, hogy miért nem következhetek be. A mitográfusok minden esetben racionális érveket keresnek, a mesés értelmezéseket nem fogadják el, mint ahogy az isteneken kívül más természetfeletti lény létezésében sem hisznek. A kentaurok – lótestű és emberfejű állatok – mitológiában való megjelenését az első lovak beidomításával hozzák kapcsolatba, hiszen a lovaglás gyakorlatát nem ismerő ember számára a lovon ülő ember távolról nem mindennapi, kettős természetű, egyszerre ló- és emberformájú élőlénynek tűnhet. Sőt, Palaiphatos szerint, ha ezek a harcos lovasok eredetileg bikákra vadásztak, akár a nevük is eredményezheti a kentaur elnevezést, hiszen a görög *tauros* szó *bikát*, a *kentein* pedig *ledőfködést* jelent.

A racionalizált mítoszok között megtalálhatjuk Médeia történetét is, aki az ősi hiedelem szerint képes volt egyfajta különleges technikával, méghozzá főzéssel megfiatalítani az öregeket, Palaiphatos értelmezése szerint viszont „csak” a szaunát és a hajfészt találta fel. A gyermekei sírján fájdalmában kővé vált Niobé mások által állított valódi kőszobor volt, a föld alá látó Lynkeus ezüst és más fémek után kutató bányász, Daidalos és Ikaros nem szárnyakkal, hanem csónakon börtönből menekülő apa és fia.

A mítoszértelmezések magyar nyelvű fordításának megjelenése már önmagában is hiánypótló mű lett volna, hiszen segítségével könnyen és közvetlen közelről követhetjük nyomon a görög mítoszok – s ezen keresztül a vallás és a kulturális élet

– fejlődését és átalakulását a kezdetektől egészen a görög felvilágosodás koráig.

Az archaikus korra jellemző mitikus világképet, ahol az istenek uralták és irányították a világot, a klasszikus görög korban, a Kr. e. 5. századtól kezdi felváltani egy új világszemlélet, amely már nem csodákkal, természetfeletti hatalommal magyarázza a világ nagy kérdéseit, hanem próbálja racionálisan, önmagukból kiindulva értelmezni az elképzelhetetlennek tűnő jelenségeket. A vallás háttérbe szorítása és a szellemi élet elvilágiasodása ezen nézetváltozás folyamatának törvényszerű következménye lesz, mely a *Hihetetlen történetek* egyes mítoszmagyarázatai segítségével is végigkísérhető.

Jelentősen hozzájárulnak ehhez a nem hagyományos módon elkészített Palaiphatos- és Hérakleitos-kommentárok is, melyek a személyek, fogalmak ismertetése mellett az egyes mítoszok különböző változatait, azaz forrásait is felsorolják, bemutatják.

Skylla mítosza a homéroszi időkig nyúlik vissza, elsődleges forrása az *Odysseia*. Skylla az Ión-öböl egyik barlangjában rejtőzködő, tizenkét lábú, hatfejű tengeri szörny, fejétől csípőjéig emberi vonásokat magán hordva. A hajósokat – köztük Odysseust is, aki szerencsésen megmenekült – és az óceán nagyobb méretű állatait tartotta rettegésben, barlangjába vonszolta, majd felfalta őket. Természetes, hogy a felvilágosult Palaiphatos nem elégszik meg ezzel a magyarázattal, és ésszerűbb választ keres. Véleménye szerint a Skylla egy hatalmas háromevezősoros hajó neve volt, melynek elejére egy, az *Odysseia*-ban leírt szörnyhöz hasonló lényt festettek, s ez a portyázó hajó fosztogatta, támadta meg a többi. Odysseusnak sem a tenger szörnyistennőjétől, hanem a Skylla nevű kalózhajó elől kellett elmenekülnie. Érdekes, hogy Skylla történetének leírásakor

Hérakleitos nem tér el az eredeti mítosztól. A Hérakleitos-kommentárok írója, Bajnok Dániel szerint azonban ez csak a véletlen műve lehet. Valószínű, hogy az eredeti *Hihetetlen történetek*ben már nem egy szörny létezésével és kannibalizmusával, hanem jóval racionálisabban magyarázta meg Hérakleitos a hajók és hajósok eltűnését, de valamiért a kivonatban mégis az előbbit jegyezték fel – tévesen. Hozzá kell tennünk, hogy a Szicília körül lévő hatalmas zátonyok, mindennapos viharok már akkor is nagymértékben felelősek lehettek a hajók eltűnéséért.

Az istenek szerepének háttérbe szorítása és a csodás mítoszok valószínűleg eseményeinek emberibb törvényekkel való feloldása jól érzékelhető és tanulmányozható a Skylla-mítosz fejlődésén keresztül, sőt a fordításoknak és kommentároknak köszönhetően ugyanez elmondható a többi mítoszmagyarázatokról is. A szerzők mégsem elégedtek meg ennyivel, és a könyv második felében még nagyobb komplexitásra törekedve a *Hihetetlen történetek*-hez szorosan kapcsolódó tanulmányokat jelentettek meg.

Kézenfekvő, hogy az első kettő Palaiphatos és Hérakleitos életéről szól – Pataricza Dóra kommentálásában. Sajnálatos, hogy mindkét mítoszártelmező esetében rendkívül kevés és sokszor egymásnak ellentmondó források állnak az életrajzírók rendelkezésére, ennek ellenére mégis sok érdekességre hívja fel figyelmünket a tanulmány szerzője. A Kr. u. 10. században készített *Suda-lexikon*-ban – mely a Palaiphatos-kutatók legalapvetőbb forrása – négy Palaiphatos-címszó is van, és valószínűsíthető, hogy három közülük ugyanarról a személyről, a *Hihetetlen történetek* írójáról szól. A sok különböző adat miatt sem születésének pontos helye, sem ideje nem egyértelmű: Görögországból vagy

Egyiptomból származott, és kb. Kr. e. 4. században élt. Biztos azonban, hogy Arisztotelész barátja volt, akitől kitalált nevét is kapta: Palaiphatos, azaz „aki régi történeteket beszél el”.

A mitográfus (tévesen paradoxográfusnak nevezett) Hérakleitosról még kevesebb információnk van: Kr. e. 3. század után élt, és, ahogyan azt Pataricza Dóra is hangsúlyozza, nem tévesztendő össze filozófus névrokonával!

A továbbiakban a mítosZRacionalizálás különböző kérdéseivel foglalkozó két tanulmányt olvashatunk. Ruzsa Kata hosszabb időszakot átfogó, általánosabb jellegű munkája szerint a történetírók mítoszmagyarázatainak célja teljesen különbözik a filozófusokétól: előbbiek a történeti események reális okait keresték, míg utóbbiaknak világnézetük változása miatt volt szüksége az új mesékre. A tanulmány részletesen foglalkozik Hérodotos, Diodoros Sikeliótés és Plutarchos történetírói módszereivel.

Ennél időben szűkebb, konkrétabb témával foglalkozik Bajnok Dániel, amikor a *Hihetetlen történetek* íróinak mítoszártelmezési módszereit vizsgálja, először szerzőnként külön-külön, majd pedig egymással összehasonlítva azokat. A mítoszártelmezéseknek két fő fajtáját, a mítosZRacionalizálást, illetve az allegóriát nevezi meg, majd pedig ezeknek további fajait (etimológia, feltaláló-státusz, euhémérizmus, és egyéb), ezek némelyikének alfajait (pl. beszélőnevek, szójáték, félreértett metafora) írja le. Sajnálatos, hogy a könyvismertető keretein belül nincs mód ezek egyenkénti bemutatására, a racionalizálás és allegória közötti különbségről azonban itt is szót kell ejteni. Míg az előbbi – ahogy az nevéből is kitűnik – egy hihetetlen történet valóságos magyarázata, addig az utóbbi a mítosz másodlagos, a

konkrétan túli jelentését feltételezi. A többi mítoszértelmezési eljárást részletesen Bajnok Dániel tanulmányából ismerhetjük meg, melynek végén két átlátható, jól szerkesztett táblázat segíti Palaiphatos és Hérakleitos mítoszértelmezési módszerének összehasonlítását.

A tanulmányok sorát méltóképpen zárja Németh György *Palaiphatos utóélete* című munkája, mely Palaiphatos mítoszértelmezéseinek továbbélését vizsgálja, és értelemszerűen négy szakaszra osztja: utókor az ókorban, majd a kereszténység idején, a kódexek kora, és a nyomtatott Palaiphatos-munkák időszaka. Az első Palaiphatos-utalás még az ókorból való, utóéletének fénykora a kereszténység alatt teljesedett ki, amikor nagyra értékelték a pogány mítoszok kritikáját. A mitográfus munkáit tartalmazó 33 kódexről, és a jelentősebb, nyomtatott Palaiphatos kiadásokról jól átlátható, részletes táblázat ké-

szült. A cikk egyértelműen rámutat Palaiphatos továbbélésének és későbbi népszerűségének okaira, és ahogy azt Németh György záró soraiban meg is fogalmazza: „...Ez értékeli fel a Palaiphatoshoz hasonló szerzőket manapság: nem ijesztő hegycsúcs, hanem esendő, kissé laposan okoskodó, de mindenképpen koherens szerző, aki megpróbálja megmagyarázni azt, ami megmagyarázhatatlan. Így válik számunkra egyaránt fontossá az érem mindkét oldala: a mese, és egyszersmind a mese varázsának lerombolója... Végül is csak együtt képezhetik le azt a világot, amelyben élünk, és amelynek megismeréséhez bizonyosan mindkét megközelítésre szükségünk lehet.”

A könyv legvégén gazdag szakirodalom, rövidítésjegyzék és névmutató segíti a mítoszok és a *Földreszállt mítoszok* után érdeklődők tájékozódását.

Köpösdí Judit

Halász Péter:

A moldvai magyarok hagyományos állattartása

Budapest, General Press Kiadó, 2007. 501 lap

A moldvai csángók hagyományos műveltségének kutatója, *Halász Péter* egy újabb kötetével gyarapította a Kárpát-medencén kívül élő magyar népcsoport *agrárkultúrájáról* való ismereteinket. Amint a korábban megjelent kötetét: *A moldvai csángó magyarok hiedelemvilága* című munkáját a General Press kiadó gondozta, úgy a mostanit is. A szerzőhöz közel állnak a mezőgazdaság kultúrával kapcsolatos kérdések, hiszen az Agrártörténeti Tanulmányok 3. köteteként jelent meg 1975-ben: *A termelőségvetkezeti mozgalom története Apátfalván* című munkája, amely az „eseményeket elszenvedő vagy alakító embe-

rekről szól (...) az ő főlemelő vagy elkese-rítő sorsukat kívánja megőrizni, nekik szeretne emléket állítani.”

Közel négy évtizede járja és tanulmányozza a csángók lakta tájat, így egyúttal missziós feladatot is ellát, hiszen hozzájárul ahhoz, hogy ez a magyar népcsoport lélekben közelebb kerüljön hozzánk, anyaországi magyarokhoz. Nemcsak a néprajztudománynak, hanem a hazai agrártörténeti kutatásoknak is komoly adóssága van az egykori Etelköz agrárműveltségének föltárásában. De amint a szerző írja, „ez a kötet sem vállalkozhat a hiányosságok teljes körű pótlására, de megkíséreltem, hogy a